



3. Vollaasturen ventilatoren beperken door afschakelen van ventilatoren bij lager ventilatiedebiet.



12. Onnodig branden van buitenverlichting voorkomen zodat verlichting alleen brandt als het donker is, en per nacht minimaal 6 uur uit is of alleen bij beweging brandt.



9. Onnodig branden van binnenverlichting in pauzes en buiten bedrijfstijd voorkomen.



10. Geïnstalleerd vermogen binnenverlichting beperken.



6. Opstarttijd cv-installatie regelen op basis van buitentemperatuur en interne warmtelast.



5. Aanvoertemperatuur CV-water automatisch regelen op basis van buitentemperatuur.



8. Energiezuinige warmteopwekking van tapwater toepassen.



Sinds 1 december 2015 is er een erkende maatregelenlijst voor instellingen waar onderwijs, opleidingen en cursussen worden aangeboden. De lijst maakt het makkelijker om energie te besparen en zo aan de wet te voldoen. En zelfs: om geld te verdienen. De lijst bestaat uit gebouwgebonden maatregelen die binnen vijf jaar worden terugverdiend.

[Kijk op de website van de RVO voor meer informatie](#)

## ENERGIEBESPARING IN ONDERWIJSGEBOUWEN

*Dit zijn de 15 erkende maatregelen*

14. Geïnstalleerd vermogen reclameverlichting beperken.



11. Geïnstalleerd vermogen accentverlichting beperken.



13. Geïnstalleerd vermogen buitenverlichting beperken.



15. Energiezuinige warmteopwekking van tapwater toepassen.



2. Onnodig aanstaan van ventilatie buiten bedrijfstijd voorkomen.



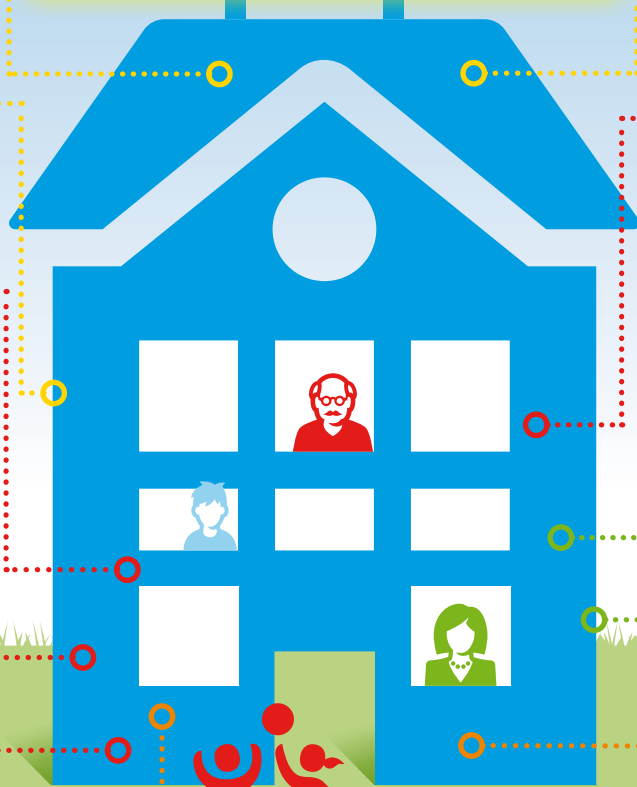
4. Warmte uit uitgaande ventilatielucht gebruiken voor voorverwarmen ingaande ventilatielucht bij gebalanceerd ventilatiesysteem.



1. Warmte- en koudeverlies via buitenmuur beperken.



7. Warmteverlies via warmwaterleidingen en -appendages beperken in onverwarmde ruimten.





Type maatregel	Gebouwschil
<b>Nummer maatregel</b>	<b>1</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Warmte- en koudeverlies via buitenmuur beperken.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Spouwmuur isoleren.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Isolatie in spouwmuur ontbreekt. Gebouw wordt verwarmd, of verwarmd en gekoeld.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	Aardgasverbruik is minder dan 170.000 m <sup>3</sup> per jaar.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.



Type maatregel	Ruimteventilatie
<b>Nummer maatregel</b>	<b>2</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Onnodig aanstaan van ventilatie buiten bedrijfstijd voorkomen.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Tijdschakelaar of tijdschakelaar met weekendschakeling (met of zonder overwerktimer) toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Automatische aan- en uitschakeling ontbreekt.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.



Type maatregel	Ruimteventilatie
<b>Nummer maatregel</b>	<b>3</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Vollasturen ventilatoren beperken door afschakelen van ventilatoren bij lager ventilatiedebiet.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Cascaderegeling toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Cascaderegeling ontbreekt.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.





Type maatregel	Ruimteventilatie
<b>Nummer maatregel</b>	<b>4</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Warmte uit uitgaande ventilatielucht gebruiken voor voorverwarmen ingaande ventilatielucht bij gebalanceerd ventilatiesysteem.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Twincoilsysteem toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Warmteterugwinsysteem ontbreekt in luchtbehandelingskast.
Technische randvoorwaarden	Luchttoevoer en luchtafvoer liggen nabij elkaar en worden niet door bouwkundige elementen gescheiden.
Economische randvoorwaarden	Beperkte isolatie aanwezig (ter indicatie: minder dan 40 mm isolatie of bouwjaar van 1975 of eerder).
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	Zelfstandig moment: Ja, indien conventioneelrendements- (CR) of verbeterdrendements- (VR) ketel aanwezig is. Natuurlijk moment: Ja, indien hoogrendementsketel HR100 of HR104-ketel aanwezig is.
Alternatieve erkende maatregelen	[8] Energiezuinige warmteopwekking toepassen
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.



Activiteit	In werking hebben van een stookinstallatie (emissies naar de lucht)
<b>Nummer maatregel</b>	<b>5</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Aanvoertemperatuur cv-water automatisch regelen op basis van buitentemperatuur.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Weersafhankelijke regeling toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Weersafhankelijke regeling ontbreekt op een cv-groep met hogetemperatuurverwarming.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.



Activiteit	In werking hebben van een stookinstallatie (emissies naar de lucht)
<b>Nummer maatregel</b>	<b>6</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Opstarttijd cv-installatie regelen op basis van buitentemperatuur en interne warmtelast.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Optimaliserende regeling toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Optimaliserende regeling ontbreekt.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	Aardgasverbruik is minder dan 170.000 m <sup>3</sup> per jaar.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.





Type maatregel	Ruimteverwarming
<b>Nummer maatregel</b>	<b>7</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Warmteverlies via warmwaterleidingen en -appendages beperken in onverwarmde ruimten.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Isolatie aanbrengen om leidingen en appendages.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Isolatie om leidingen en appendages ontbreekt.
Technische randvoorwaarden	Als fabrikant voorschrijft dat vocht en warmte weg moet kunnen i.v.m. garantie, dan hier rekening mee houden bij keuze isolatiemateriaal.
Economische randvoorwaarden	Aardgasverbruik is minder dan 170.000 m <sup>3</sup> per jaar. Bedrijfstijd van installatie behorende bij leidingen en appendages is minimaal 1.250 uur per jaar (ter indicatie: een standaard stookseizoen).
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Zelfstandig moment: Ja.</li> <li>• Natuurlijk moment: Ja.</li> </ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.



Activiteit	In werking hebben van een stookinstallatie (emissies naar de lucht)		
<b>Nummer maatregel</b>	<b>8</b>		
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Energiezuinige warmteopwekking toepassen</b>		
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Hoogrendementsketel HR107 toepassen.		
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	<table border="0"> <tr> <td>a) Conventioneelrendements- (CR-) of verbeterdrendements- (VR-) ketel is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).</td> <td>b) Hoogrendementsketel HR100 is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).</td> </tr> </table>	a) Conventioneelrendements- (CR-) of verbeterdrendements- (VR-) ketel is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).	b) Hoogrendementsketel HR100 is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).
a) Conventioneelrendements- (CR-) of verbeterdrendements- (VR-) ketel is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).	b) Hoogrendementsketel HR100 is aanwezig voor basislast (bedrijfstijd is meer dan 500 uur per jaar).		
Technische randvoorwaarden	Retourtemperatuur van ketel kan lager zijn dan 55°C. Hogetemperatuursystemen (zoals warmtapwatersysteem of hogetemperatuurstralingspanelen) verhinderen dat soms. Condensafvoer is mogelijk.		
Economische randvoorwaarden	Beperkte isolatie is aanwezig (ter indicatie: minder dan 40 mm isolatie of bouwjaar van 1975 of eerder).		
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<table border="0"> <tr> <td>a) Zelfstandig moment: Ja, indien bruto vloeroppervlakte meer is dan 10.000 m<sup>2</sup>. Natuurlijk moment: Ja.</td> <td>b) Zelfstandig moment: Nee. Natuurlijk moment: Ja.</td> </tr> </table>	a) Zelfstandig moment: Ja, indien bruto vloeroppervlakte meer is dan 10.000 m <sup>2</sup> . Natuurlijk moment: Ja.	b) Zelfstandig moment: Nee. Natuurlijk moment: Ja.
a) Zelfstandig moment: Ja, indien bruto vloeroppervlakte meer is dan 10.000 m <sup>2</sup> . Natuurlijk moment: Ja.	b) Zelfstandig moment: Nee. Natuurlijk moment: Ja.		
Alternatieve erkende maatregelen	<table border="0"> <tr> <td>a) n.v.t.</td> <td>b) [4] Warmte uit uitgaande ventilatielucht gebruiken voor voorverwarmen ingaande ventilatielucht bij gebalanceerd ventilatiesysteem.</td> </tr> </table>	a) n.v.t.	b) [4] Warmte uit uitgaande ventilatielucht gebruiken voor voorverwarmen ingaande ventilatielucht bij gebalanceerd ventilatiesysteem.
a) n.v.t.	b) [4] Warmte uit uitgaande ventilatielucht gebruiken voor voorverwarmen ingaande ventilatielucht bij gebalanceerd ventilatiesysteem.		
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.		



Type maatregel	Ruimte- en buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>9</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Onnodig branden van binnenverlichting in pauzes en buiten bedrijfstijd voorkomen.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Veegschakeling toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Verlichting wordt handmatig geschakeld per ruimte.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Zelfstandig moment: Ja.</li> <li>• Natuurlijk moment: Ja.</li> </ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.





Type maatregel	Ruimte- en buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>10</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Geïnstalleerd vermogen binnenverlichting beperken.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Langwerpige fluorescentielamp (TL5) en adapter toepassen in bestaande armatuur.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Conventionele armaturen met langwerpige fluorescentielampen (TL) zijn aanwezig.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	Zelfstandig moment: Ja. Natuurlijk moment: Ja.
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.



Type maatregel	Ruimte- en buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>11</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Geïnstalleerd vermogen accentverlichting beperken.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	a) Led-lamp toepassen in bestaande armatuur.    b) PL-lamp (traditionele spaarlamp) toepassen in bestaande armatuur.    c) Led-lamp toepassen in bestaande armatuur.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	a) Halogeenlamp is aanwezig.    b) Gloeilamp is aanwezig.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	• Zelfstandig moment: Ja. • Natuurlijk moment: Ja.
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.



Type maatregel	Buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>12</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Onnodig branden van buitenverlichting voorkomen zodat verlichting alleen brandt als het donker is, en per nacht minimaal 6 uur uit is of alleen bij beweging brandt.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	a) Bewegingsensor en schemerschakelaar en tijdschakelklok toepassen.    b) Schemerschakelaar en tijdschakelaar toepassen.    c) Schemerschakelaar en tijdschakelaar toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	a en b) Schemerschakelaar of tijdschakelklok ontbreekt bij overige buitenverlichting.    c) Automatische aan- en uitschakeling ontbreekt bij reclameverlichting (verlichting is 's nachts aan).
Technische randvoorwaarden	a) Snelstartende lampen.    b en c) n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	a en b) Zelfstandig moment: Ja, indien minimaal 50 armaturen aanwezig zijn.    c) Zelfstandig moment: Ja. Natuurlijk moment: Ja.
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.





Type maatregel	Ruimte- en buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>13</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Geïnstalleerd vermogen buitenverlichting beperken.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	a) Led-lamp toepassen in bestaande armatuur.    b) Natriumlamp toepassen in bestaande armatuur.    c) Metaalhalogenide-lamp toepassen in bestaande armatuur.    d) Natriumlamp toepassen in bestaande armatuur.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	a en b) Halogeenlamp is aanwezig.    c en d) Hoge druk kwiklamp is aanwezig.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.



Type maatregel	Ruimte- en buitenverlichting
<b>Nummer maatregel</b>	<b>14</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Geïnstalleerd vermogen reclameverlichting beperken.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	a) Led-lamp in bestaande armatuur toepassen.    b) Armatuur met langwerpige fluorescentielamp (TL5) toepassen.    c) Led-lamp in bestaande armatuur toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	a en b) Gloeilamp is aanwezig.    c) Halogeenlamp is aanwezig.
Technische randvoorwaarden	n.v.t.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	n.v.t.



Activiteit	In werking hebben van een stookinstallatie (emissies naar de lucht)
<b>Nummer maatregel</b>	<b>15</b>
<b>Omschrijving maatregel</b>	<b>Energiezuinige warmteopwekking van tapwater toepassen.</b>
Mogelijke technieken ten opzichte van uitgangssituatie	Gasgestookte hoogrendements- (HR-) boiler toepassen.
Uitgangssituatie op basis van een referentietechniek	Conventionele gasgestookte boiler is aanwezig.
Technische randvoorwaarden	Condensafvoer is mogelijk.
Economische randvoorwaarden	n.v.t.
Toepasbaar op een zelfstandig of natuurlijk moment?	<ul style="list-style-type: none"><li>• Zelfstandig moment: Ja, indien bruto vloeroppervlakte meer is dan 10.000 m<sup>2</sup>.</li><li>• Natuurlijk moment: Ja.</li></ul>
Alternatieve erkende maatregelen	n.v.t.
Bijzondere omstandigheden	In gebouwen met minimaal energielabel C dan wel in nieuwbouw met een bouwjaar van 2003 of daarna en die derhalve aan de EPC-eisen van 2003 voldoen, wordt geacht deze maatregel reeds te zijn genomen.

